

GREK KÜLTÜRÜ VE YAKINŞARK

Afif Erzen

Dünya tarihi bakımından eski Grekler'in önemi batı kültürünün temellerinden birinin onlar tarafından meydana getirilmiş olmasıdır. Grek kültürü, Ege bölgesi dediğimiz, Avrupa ile Asya ve Afrika'nın en fazla birbirine yaklaştığı ve her üç kıtadaki ırkların, kültürlerin birbirine karışıp kaynaştığı bir yerde gelişmiştir. Afrika, Asya ve Avrupa kendi benliklerinde başka başka idiler; fakat bunlar birbirinden kesin çizgilerle ayrılan değil, daha ziyade birbirini verimli şekilde tamamlayan tezatlardı. Doğunun ve güneyin akımları Grek kültürünü zenginleştirmiş ve ona ilham vermiştir. Hellenler kendi benliklerini de kaybetmeden aldıklarını gelecekte daha da gelişecek bir şekilde yorumlamışlar ve onu hem-kendileri ve hem de dünya için faydalı bir sistem haline koymuşlardır ki, bu onların en büyük başarısıdır.

Bu durum uzun zamanlar bilinmediği için rönesanstan ondo-kuzuncu yüzyılın ortalarına kadar, Grek kültürünün bir mucize, insanlık tarihinin biricik orijinal kültürü olduğu inancı vardı. Rönesanstan itibaren başlayan Avrupa'daki Hümanizma'nın etkisi altında Avrupa'lı aydınlar Grek uygarlığının cazibesine tutulmuşlardı ve bugünkü Yunanistan halkının 2500 yıl önceki eski çağ Hellenler'inin soyundan geldiklerini zannetmekte idiler. Halbuki bugünkü Yunanistan halkının eski Greklerle ırk bakımından bir ilgisi yoktur. Zira, M. S. 5 inci yüzyılda bile eski Grekler'in nesli tükenmiş bulunuyordu. Bugünkü Yunanlılar Kilisenin faaliyeti neticesinde orta çağda Hristiyanlaştırılmış ve Yunanlılaştırılmış olan İslâvlar'dır. Orta çağda Yunanistan'ı istilâ etmiş olan İslâv'lar yerli halkı imha etmişler ve kendileri bütün memlekete yerleşmişlerdir.

19 uncu yüzyılın başından itibaren Yunanistan dışında Mısır, Yakın Şark ve daha sonraları Anadolu'da tarih ve arkeoloji

araştırmaları başlamıştır. Özellikle kazılar neticesinde, başka kültürler ve dil vesikaları elde edilmiş ve böylece çok daha eski ve büyük medeniyetlerin tarihi meydana çıkarılmıştır. Eski Mısır'da, Mezopotamya'da ve Anadolu'da büyük devletlerin kurulmuş olduğu anlaşılmıştır. Hiyeroglif ve çivi yazılı kaynaklar ve büyük ölçüde maddî kültür kalıntıları bu memleketlerin çok yüksek ve orijinal kültürlerine sahip olduğunu göstermiştir. Mısır, Mezopotamya ve Anadolu kültürleri en yüksek noktaya eriştikleri zaman Yunanistan en ilkel bir seviyede bulunuyordu. Ancak bu kültürlerin etkisi altında Ege ve Yunanistan yavaş yavaş Prehistorik devirden çıkıp tarihî devirlere girmiştir. Diğer taraftan Yunanistan'da ve Ege bölgesinde yapılan sistematik kazılar neticesinde, Grekler'den önceye ait ve Yakın Şark kültürlerinin tesirinde kalan Prehistorik devir kültürleri meydana çıkmıştır. Böylece, Grek kültürünün temelini Şark elemanları ile Ege'nin yerli unsurlarının teşkil etmiş olduğu anlaşıyor.

Son zamanlarda Anadolu'da, Hacılar'da ve Çatal höyük'te yapılan kazılar neticesinde bulunan Neolitik ve Kalkolitik kültürlerin Ege ve Yunanistan kültürleri üzerinde kuvvetli tesir yaptığı anlaşılmaktadır. Bu durumu özellikle keramik ve heykeltıraşlık eserleri ispatlamaktadır. Diğer taraftan yukarı Suriye, yukarı Mezopotamya, Anadolu, Kıbrıs, Girit, Ege adaları ve Yunanistan yarımadasında M. Ö. 3 üncü binde aynı kökten gelen bir halk oturmuştur ki, buna bugün bilim dünyasında eski Anadolu halkı denilmektedir. Kaynağı Anadolu'da olan bu ırk yalnız saydığımız yerleri iskân etmekle kalmamış, Yunanistan ve Balkanlar üzerinden orta Avrupa, İtalya ve hattâ İspanya'ya kadar yayılmıştır. Bu durum, ilk şeklini Anadolu'da bulduğumuz dağ, nehir, iskân yeri adları, bitki ve kültür eşyasına verilen isimler ispatlamaktadır. Bu halkın diline de şimdilik eski Anadolu dili denilmektedir. Bu dil ne İndo-German ve ne de Samî bir dildir. Bu dilin özelliklerinden birisi yer adlarında -ss ve -nd son eklerinin bulunmasıdır. Adalarda, Girit'de ve Yunanistan'da -ss ve -nd son ekli yer adlarının bütün Grek tarihî boyunca bulunması, ve bunun İndo-German bir dilden gelmeyişi, İndo-Germanlar'dan önce Ege adalarında ve Yunanistan'da eski Anadolu'lular'ın oturmuş olduğunu gösteriyor. Zira, İndo-Germanlar'ın Yunanistan'ı istilâ ve iskânından sonra bu dilde yer adları olamayacağı aşîkârdır.

İşte M. Ö. 2 inci binin başlarında orta Avrupa'dan ve Balkanlar üzerinden Yunanistan'a akın ettikleri kabul olunan İndo-German kabileleri bu memlekette böyle bir eski Anadolu halkı ile karşılaşmışlardır. Buna göre M. Ö. 3 üncü bin Yunanistan kültürünün özelliklerinden biri olan maden çağı kültürünün taşıyıcıları bu insanlardı. Bu durum bugün bütün ilim dünyasınca kabul edilmiş bir gerçektir. Şu halde, M. Ö. 2 inci bin Yunanistan ve Ege bölgesi halkı eski Anadolu'lular ve İndo-Germanlar'ın birbirleriyle karışıp kaynaşmasından meydana gelmiş bulunuyordu.

M. Ö. 3 üncü bindeki Anadolu'nun Girit ve Yunanistan üzerindeki tesirlerini arkeolojik kalıntılar ve iskân durumu da ispatlanmaktadır. Yine 3 üncü binde Girit ile Mısır ve Mezopotamya arasında kültür mübadelesi olmuştur. Tarihlenebilen Mısır eserlerinin Girit'te bulunmasıyla, Girit kültür katlarının ve dolayısıyla Ege kültürlerinin kronolojisi yapılabiliyor. Fakat, Girit kültürünün taşıyıcıları ve bu kültürün esasî daha ziyade Anadolu'ya bağlıdır. Yer adları, bazı kültür eşyasının isimleri, gagalı vazolar, ana tanrıça, boğa kültü ve çifte balta gibi dinî semboller bu kültürün Anadolu menşei'ni gösteren başlıca delillerdir. Bununla beraber, Ege bölgesinde ilk büyük medeniyet Girit'te meydana gelmiştir. Kazılar neticesinde Knossos ve Faistos gibi şehirlerde muazzam saraylar ve mimarî eserler bulunmuştur. Şehirlerin ve yapıların plânları, içinde bulunan tesisler ve gerçek san'at eserleri Girit'in özellikle 2 inci binde pek yüksek bir medenî seviyeye eriştiğini ve çok ince bir zevkin hâkim olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca, barış ve huzurun hüküm sürdüğü Girit şehirlerinde kadınların serbestçe umumî hayata iştirak etmiş olduklarını freskler ve diğer eserlerdeki tasvirlerden anlamaktayız. Hattâ, kadınların Girit sosyetesinde baş rolü oynadığı görülüyor ki, buna eski çağın hiçbir devrinde rastlanmamaktadır. Bu da, Girit medeniyetinin yüksek seviyesine bir delil teşkil eder.

Yunanistan yarımadasında ise, Miken kültürü M. Ö. 2 inci binin ortalarına kadar Girit kültürüne tâbi kalmıştır. Ancak daha sonra cenkçi Miken prenslerinin siyasî sahada yükselmeleri neticesinde kendilerine mahsus bir kültür hayatı gelişmiştir. Bu kültürün en belirli eserleri Miken şatoları, kuyu ve kubbeli mezarlar ve buralarda bulunan san'at eşyasıdır.

M. Ö. 2 inci binin sonuna doğru yine orta Avrupa'dan ve Balkanlar'dan yeni bir İndo-German göç dalgası Yunanistan'ı istilâ etmiştir ki, buna tarihte Dor göçleri denilmektedir. Dor göçleri sonunda Miken kültürü çökmüştür. Mikenler'in bir deniz kuvveti olarak ortadan kalkmaları ile boş kalan alandan Fenikeliler istifâde etmişlerdir. Denizci Fenikeliler bütün Akdeniz sahillerinde ticaret yerleri vücûde getirmiş ve Şark kültür eserlerini batıya taşımışlardır. Böylece Yunanistan ve batı memleketleri üzerinde Şark kültürünün tesiri bakımından aracı bir rol oynamıştır. Bundan başka, Grekler harf yazısını Fenikeliler'den almışlardır. Ancak bu sayede Grekler'in M. Ö. 8 inci yüzyılın başından itibaren tarih çağına girdikleri görülmektedir. Bu durum, Ege dünyasında büyük bir değişiklik meydana getirmiştir. O zamana kadar olan olaylar ancak maddî kültür kalıntılarıyla bir dereceye kadar açıklanabileceği halde, bu tarihten itibaren, yani yazının kabulünden sonra, yazılı kaynaklara kavuşulmuş oldu.

Dor'ların gelmesinden 8 inci yüzyılın sonuna kadar geçen devrede geometrik bir san'at üslûbu teşekkül etmiştir ki, vücûde getirilen eserler yalnız maddî kültürü değil, aynı zamanda o devrin kendine özgü sosyal hayatını, dünya görüşünü ve insan telâkkisini aksettirir. Bununla beraber, 9 uncu yüzyıldan itibaren Yakın Şark'ta bilhassa Asur devletinin yükselmesiyle Yunanistan üzerinde yine Doğu kültürlerinin tesirleri görülmektedir. Plâstik eserlerde ve vazolarda Şark motifleri, şarkkârî üslûp ve nihayet arkaik devirde yapılan muazzam ölçüdeki tapınaklar doğu kültürünün tesirlerini açıklayacak mahiyettedir. Bu arada M. Ö. 8 inci yüzyılın başından itibaren Yunanistan'da krallığın ortadan kaldırılmasıyla «polis» şehir devletleri kurulmuştur ki, bu gerek siyasî ve gerekse kültür tarihi bakımından Grek dünyasının en önemli olaylarından biridir. Yine bu yüzyılda şehir devletleri Ege'de, Karadeniz ve Akdeniz'de geniş çapta bir kolonizasyon hareketine girişmişlerdir ki, bu bir taraftan kültürün gelişmesine, diğer taraftan Grek kültürünün bir dünya kültürü haline gelmesine sebep olmuştur. Aynı devirde Fenike harf yazısı ile batı Anadolu'dan Etrüsk'lerin İtalya yarımadasının kuzey-batı bölgesine ele geçirmeleri ve Fenike'lilerin kuzey Afrika sahillerinde Kartaca'yı kurmaları ile bu bölgelere Yakın Şark'ın ve Anadolu'nun şehir kültürü yayılmıştır.

Batı Anadolu'da İyonya arkaik devirde çok özel bir rol oynamıştır. Burası her türlü maddî ve manevî kültürün, felsefenin, modern anlamdaki ilmin ve siyasî hayatın bir vatanı olmuştur. İlk şehir devleti ve demokratik rejimle hukuk devleti burada kurulmuştur. Hür düşüncenin ve ilmin merkezi olan batı Anadolu'daki İyonya bölgesi her sahada Yunanistan'a öncülük ve hocalık etmiştir. M. Ö. 5 inci yüzyıldaki Atina'nın yüksek kültürü de ancak İyonyalı bilginlerin, şairlerin ve san'atkarların Atina'ya gitmeleriyle mümkün olmuştur. Dünya tarihinde bir koloninin anavatanın öncüsü olması görülmüş şey değildir. Arkaik devirde batı Anadolu'da üstün bir seviyeye erişmiş ve netice itibarıyla Avrupa kültürünün temelini teşkil etmiş olan İyonya kültürünün köklerini eski Anadolu medeniyetinde aramak ve onun taşıyıcılarına atfetmek doğru olur. Zira, 6 inci yüzyılın sonlarında yaşamış olan Milet'li bilgin Hekataios «Ben kendimce doğru görünenleri yazıyorum; çünkü onların (Hellen) anlattıkları şeyler çok çeşitli ve bana gülünç geliyor» demektedir. Bu cümle bize Hekataios'un kendini Hellen'lerden addetmediğini ve Hellen'lerde ilim anlayışının henüz doğmamış olduğunu anlatıyor.

Arkaik devir Grek âleminde başlıca iki ayrı dünya görüşünün ifadesi olan iki üslûp meydana çıkmıştır ki, bunlardan birine İyon değerine Dor üslûbu denilmiştir. Bu üslûpların arasındaki farklar özellikle mimaride ve heykeltıraşlık eserlerinde açık bir şekilde görülmektedir. Milet'in Persler tarafından tahribinden sonra Atina'ya giden İyonya'lı san'atkarların tesiriyle bu iki üslûp birbirine ahenkli bir şekilde karışmış ve neticede Klâsik devir Atina'sının Attik üslûbu meydana çıkmıştır ki, bunun şaheserleri Akropol'deki anıtlardır.

5 inci yüzyılın belki en önemli hâdîsesi, o zamana kadar tek taraflı olarak tabiatın araştırılması yerine, insanın araştırılması, insanın keşfidir. İnsan, hemcinsleri, devlet ve tanrılarla olan münâsebeti bakımından araştırmanın merkezini teşkil etmiştir. Böylece, insan bütün bağılıklarından sıyrılmış, mutlak bir mâna kazanmıştır. Bir İyonya kolonisi olan Abdera'lı Protagoras «insan her şeyin ölçüsüdür» demiştir ki, bu cümle sofistlik felsefenin özüdür. İnsanın bir prensip olarak ve her şeyin ölçüsü olarak kabul edilmesi manevî sahadaki gelişmede büyük rol oynadı ve neticede ferdiyetçilik zafere ulaştı. 5 inci yüzyıldaki san'at eser-

lerinin insanî ölçüleri aşmamasındaki sebepler burada aranabilir. Mimarlık eserleri bile arkaik devirdeki cesameti bulamamış ve daha ziyade plâstik bir yöne dönmüştür. Tanrı tasvirleri de, gerek ölçü ve gerekse görünüş bakımından normal insandan hemen hemen farksız hale gelmiştir. Zaten gerek Olimpiya tanrıları ve gerekse diğer mahallî tanrılar Grek âleminde yaklaşılması müm-yün olmayan korkunç kuvvetler değil, tanrılar da tıpkı insanlar gibi, yerler içerler, onların da insanlar gibi mücadeleleri, aşkları ve ihtirasları vardır. Tanrılarla insanlar arasındaki biricik fark, insanların ölümlü, tanrılarının ise ölümsüz olmalarıdır.

5 inci yüzyıl Grek tarihi derin sarsıntılar yapan büyük harpler ve mücadelelerle doludur. Fakat, her sahada en büyük kültür eserleri de yine bu yüzyılda meydana getirilmiştir. Kültür tarihinde 5 inci ve 4 üncü yüzyıllara Grek Klâsik çağı denilmektedir. Rönesans'tan sonra, bu çağların eserleri uzun zaman bir ideal sayıldığından her alanda taklit edilmiştir.

M. Ö. 4 üncü yüzyılın ilk çeyreğinde Yunanistan Pers imparatorluğunun siyasî hâkimiyeti altına girmiş ve tam bir parçalanmaya yüz tutmuştur. Bu yüzyılın ortalarında ise, demokrasinin verimsiz bir hale gelmesiyle Yunanistan bitmez tükenmez iç mücadelelere sahne oldu. Neticede dış mücadelelere yol açan siyasî anlaşmazlıklar Makedonya'nın Yunanistan'ı fiilen hâkimiyeti altına almasına sebep olmuştur. Böylece Yunanistan dış kuvvetlerin zoruyla bir bir birlik vücûde getirebildi.

Makedonya kralı ikinci Filip ve onun oğlu İskender'in Pers İmparatorluğu'nu yıkmasıyla Şark dünyası Grek kültürüne açılmış ve dünya çapında yeni bir devir başlamıştır. Büyük İskender'in seferleri eski çağda doğu-batı mücadelelerinden biri ve belki de taşıdığı mâna itibarıyla en büyüğüdür. Zira, bu savaşlar yalnız orduların çarpışması değil, aynı zamanda birbirinin karşısında olan iki dünya görüşünün mücadelesi idi. Bu savaşta İskender'in şahsında batı, askerî ve siyasî sahada zaferi elde etti. Bununla beraber, büyük İskender'in asıl hedefi batıyla doğu arasındaki tezatları ortadan kaldırarak bir tek dünya devleti kurmaktır. Meskûn dünyanın bütün milletlerini içine alan bir tek imparatorluk için dinlerin, kültürlerin ve ırkların birleşmeleri gerekli idi. Böyle bir dünyada artık Klâsik devrin dar şehir devletinin mânası kalmadığı gibi eski vatandaşlık fikri de ortadan kalkmıştır. Bunun yerine

dünya vatandaşlığı geçmiştir. Hellenistik devirde milletler ve ırklar arasındaki fark yerine, aydın insanlarla aydın olmayan insanlar arasında farklar vardı. Dünyanın her yeri aydınların vatanı idi. Dünya devleti siyasetinin tesirinde Hellenistik devirde vücûde gelen beşeriyet fikrini, insan hakkındaki sofistlik anlamdan ayırmak mümkün değildi. Sofistlerin insan eğitimi hakkındaki istekleri sonraki devirlerin hümanizm ideali için de tesirsiz kalmadı. Geç Klâsik devirde İskrates, Efiâtun ve Anthisthenes'in ileri sürdükleri siyasî ve felsefî fikirler Hellenistik devirdeki üniversalizm'in doğmasına sebep olmuştur.

Diğer taraftan İskender Pers imparatorluğunun iç kısımlarına doğru ilerledikçe Şark kültürünün, dinî inançlarının ve Persler'in idarî teşkilâtının daha fazla tesirinde kalmıştır. Bundan dolayıdır ki, kendisi mağlûplarla galipler arasındaki farkları kaldırarak bir dünya kardeşliğinin gerçekleşmesine çalışmıştır. Esasen, imparatorluk içinde gerçek barışın sağlanması ve devletin emniyeti vatandaşlar arasında birlik ve beraberlik kurulmasını zorunlu kılmakta idi. Bu temele dayanmak suretiyle Hellenistik devirde her tarafta müşterek bir şehir kültürü gelişmiştir. Her yerde aynı tarzda tiyatro, tapınak ve pazar yerleri vardı. Aynı malları ve ticaret eşyasını doğuda ve batıda bulmak kabildi. Eskiden hiç bir zaman görülmeyen şekilde, düşüncede ve görüşte bir benzerlik ve âdeta bir fikir eşitliği meydana geldi. İşte Hellenistik devir kültürü ve san'atı umumiyetle bu zihniyetin bir ifadesidir. Hellenistik devrin sonunda san'atta bir reaksiyon olarak Klâsizm ve arkaizm akımı görülmekteyse de bu fazla tutunamamış ve Hellenistik kültür Romalılar'a kuvvetli şekilde tesir etmiştir. Romalılar'ın dünya kültürüne yapmış oldukları hizmetlerden birisi Greklerin Klâsik ve Hellenistik devir eserlerinin kopyalarını vücûde getirmek suretiyle bugün için kaybolan bu eserleri dünya milletlerine tanıtmış olmaları, diğer taraftan Hellenistik çağda hiç bir siyasî ve sosyal fark tanımayan insanlık ideâlini, insan sevgisini Humanitas olarak benimsemeleri ve bunu bir kültür haline getirmeleri çok önemli olmuştur. İnsandaki değerli kabiliyetlerin ve yüksük meziyetlerin ahenkli bir şekilde geliştirilmesini hedef tutan «Humanitas» veyahutta «cultura animi» sonraki devirlerde Avrupa kültür şuurunun temelini teşkil etmiştir.

Gerek Grek kültürü ve gerekse Roma kültürü yalnız başına orta Avrupa'dan gelen İndo-Germanlar'ın başarısı değildir. Zira, aynı İndo-German Avrupalılar orta çağda 8 inci yüzyıla kadar Prehistorik bir kültür seviyesini aşamamışlardır. Grekler ancak Ege bölgesinde Yakın Şark ve Anadolu kültürlerinin etkisinde kalmak ve onlardan ilham almak suretiyle büyük bir medeniyet meydana getirmişlerdir. Bu kültür orta çağda Hristiyanlık inançlarının baskısı neticesinde inkiraz etmiş, ancak Rönesans'la yeniden keşfedilerek ele alınmış ve bugünkü Avrupa kültürünün ilham kaynaklarından ve temellerinden biri olmuştur.

İnkilâplar ve buhranlarla dolu olan 20 inci yüzyılda Antik kültüre ve san'ata karşı bâzı reaksiyonel akımlar olmuştur. Fakat bunlar Antik kültürü bütünü ile kökten reddetmeye ve değerini ortadan kaldırmağa muvaffak olamamıştır. Zira, Antik kültür geniş ve ılık bir hürriyet ikliminde gelişmiş ve bütün imkânların kullanılması ile zirveye ulaşmıştır. Zaten eski Grekler'in dünyaya bıraktıkları en büyük miras kültür alanındadır. Bunların başlıcaları tanrı karşısında insanın değer kazanması, kişiliğin doğuşu, hür ilmin doğuşu, hür düşünce, devlet idaresinin tanrılardan insanlara geçmesi; siyasette, iktisatta, san'atta ve dünya görüşünde insanın ağırlık merkezini teşkil etmesi; demokratik devletlerin kurulması, kanunların yapılması, kültür sahasında tiyatronun bir halk eğitimi değerini taşıması, çeşitli sporların sosyal bir ihtiyaç olarak kabul edilmesidir.

Bütün bunlar bugünkü dünyada da mevcuttur ve bu değerler için insanlık bugün de mücadele etmektedir.